

Research Article

Dor: 20.1001.1.25385968.1402.18.4.7.0

Measuring the Willingness to Immigrate in Rural Households in the Eastern Frontier Regions (Case Study: Torbat-e Jam County)

Farhad Ramzani¹ & Maryam Ghasemi^{2*}

1. M.A in Geography & Rural Planning, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran

2. Assistance Professor, Department of Geography, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran

* Corresponding author: Email: magh30@um.ac.ir

Receive Date: 13 December 2019

Accept Date: 06 November 2022

ABSTRACT

Introduction: Border villages are among the most sensitive and strategic parts of the country that have unique and unique characteristics in various economic, social, political, cultural and security aspects. Migration of rural inhabitants of the border will deprive these regions of the productive and protective population of the country and create problems in the destination of migration.

Research Aim: the present study aims to measure the tendency of households to migrate to the border villages of Torbat-Jam city which is more 95% of them are Sunnis.

Methodology: The research method is descriptive-analytical and it is applied-developmental. Documentation and field data were collected using a questionnaire. The sample size is 214 Sunni households residing in 17 villages 10 km from the Iran-Afghanistan border.

Studied Areas: The geographical area of this research is the villages located 10 kilometers from the Iran-Afghanistan border in Torbat-e Jam County of Razavi Khorasan province according to the country divisions of 2015 and before the separation of Saleh Abad County.

Results: The results show that the mean tendency to migrate construct is 1.98 lower than the theoretical average and is low in the Likert spectrum. This is due to the religious dualism of the destination with the source of immigration, which creates a large social cost for the migrant at the destination. Therefore, among the inhabitants of the border villages of the city, migration as a defensive strategy in the face of livelihood challenges and the latest strategy to achieve Minimal living standards.

Conclusion: This study showed that only the existence of some deprivations does not cause migration, because for the Sunni villagers living on the border, cultural reasons (living in birth place and with people of the same religion) cause a low desire to migrate. Since the population in the border villages is considered as a strategic reserve of the country, it is an inevitable necessity to try to solve the livelihood problems, especially considering the low desire of the residents to migrate and the relative stability of the population.

KEYWORDS: Border Areas, Willingness to Immigrate, Torbat-e Jam County, Sunni, Rural Settlements

فصلنامه علمی مطالعات برنامه‌ریزی سکونتگاه‌های انسانی
دوره ۱۸، شماره ۴ (پیاپی ۶۵)، زمستان ۱۴۰۲
شاپای چاپی ۵۹۶۸-۲۵۳۸ شاپای الکترونیکی ۵۹۵۵-۲۵۳۸
<http://jshsp.iaurasht.ac.ir>

صص. ۸۵-۹۸

Dor: 20.1001.1.25385968.1402.18.4.7.0

مقاله پژوهشی

سنجش میزان تمایل به مهاجرت در خانوارهای روستایی نواحی مرزی شرق کشور (مطالعه موردی: شهرستان تربت جام)

فرهاد رمضانی^۱ و مریم قاسمی^{۲*}

۱. دانش آموخته کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران
۲. استادیار گروه جغرافیا، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران

* نویسنده مسئول: Email: magh30@um.ac.ir

تاریخ دریافت: ۲۲ آذر ۱۳۹۸
تاریخ پذیرش: ۱۵ آبان ۱۴۰۱

چکیده

مقدمه: روستاهای مرزی از نقاط حساس و استراتژیک کشور به‌شمار می‌روند که از جهات مختلف اقتصادی، اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و امنیتی دارای ویژگی‌های خاص و منحصر به فرد هستند. مهاجرت روستاییان ساکن مرز، این مناطق را از جمعیت تولیدکننده و حافظ مرزهای کشور خالی می‌کند و مشکلاتی در مقصد مهاجرت ایجاد می‌کند.

هدف: پژوهش حاضر درصدد سنجش میزان تمایل به مهاجرت خانوارهای ساکن در روستاهای مرزی شهرستان تربت جام که بیش از ۹۵ درصد اهل تسنن هستند، می‌باشد.

روش‌شناسی تحقیق: روش تحقیق توصیفی تحلیلی و از نوع کاربردی - توسعه‌ای است. گردآوری اطلاعات به شیوه اسنادی و میدانی با استفاده از پرسشنامه بوده‌است. حجم نمونه ۲۱۴ خانوار اهل تسنن ساکن در ۱۷ روستای واقع در ۱۰ کیلومتری مرز ایران و افغانستان است.

قلمرو جغرافیایی پژوهش: قلمرو جغرافیایی پژوهش، روستاهای واقع در ۱۰ کیلومتری مرز ایران و افغانستان در شهرستان تربت جام استان خراسان رضوی طبق تقسیمات کشوری سال ۱۳۹۵ و قبل از تفکیک شهرستان صالح آباد می‌باشد.

یافته‌ها: مطابق یافته‌ها میانگین سازه تمایل به مهاجرت با ۱/۹۸ پائینتر از میان نظری بوده و در طیف لیکرت در حد کم سنجش شده‌است. دلیل این امر دوگانگی مذهبی مقصد با مبداء مهاجرت است که موجب ایجاد هزینه‌های اجتماعی زیادی برای مهاجر در مقصد می‌گردد لذا در بین ساکنان روستاهای مرزی شهرستان، مهاجرت به عنوان راهبردی تدافعی در مواجهه با چالش‌های معیشتی و آخرین راهبرد برای دستیابی به استانداردهای حداقلی معیشتی مطرح است.

نتایج: این مطالعه نشان داد تنها وجود برخی از محرومیت‌ها موجب مهاجرت نمی‌شود، چراکه برای روستاییان اهل تسنن مرزنشین، دلایل فرهنگی (سکونت در زادگاه و با افراد هم مذهب) موجب تمایل پایین به مهاجرت می‌گردد. از آنجا که جمعیت در روستاهای مرزی به عنوان ذخیره استراتژیک کشور محسوب می‌شوند، تلاش جهت رفع مشکلات معیشتی خصوصا با توجه به تمایل کم ساکنان به مهاجرت و پایداری نسبی جمعیت، ضرورتی اجتناب ناپذیر است.

کلیدواژه‌ها: نواحی مرزی، تمایل به مهاجرت، شهرستان تربت جام، جمعیت اهل تسنن، سکونتگاه‌های روستایی

مقدمه

بر اساس بررسی‌های انجام شده در سال ۱۳۰۰ حدود ۷۲ درصد جمعیت کشور ساکن نواحی روستایی (معادل ۶۹۸۹۰۰۰ نفر) بوده‌اند (Jomehpour, 2005: 33) که این رقم در پایان قرن (۱۳۹۵) به ۲۵/۹ درصد (معادل ۲۰۷۳۰۶۲۵ نفر) کاهش یافته است (Iran Statistical Center, 2016). در واقع علی‌رغم افزایش تعداد مطلق جمعیت، نسبت جمعیت روستایی به شدت کاهش یافته است. همچنین طبق بررسی‌های انجام شده، طی ۵۰ سال (سال‌های ۱۳۳۵ تا ۱۳۸۵) حدود ۹۰ درصد از حرکات جمعیتی داخل کشور ناشی از مهاجرت‌های روستاییان به شهرها بوده (Mirlotfi et al., 2015: 49) که بر ساختارهای اجتماعی-اقتصادی، سنی و جنسیتی مناطق مهاجرپذیر و مهاجرفرست اثر می‌گذارد. بررسی‌ها نشان می‌دهد به طور متوسط سالانه ۲۷۳ هزار نفر از متولدین در روستاها به خارج از روستای محل تولدشان (عمدتاً شهرها) مهاجرت می‌کنند. این امر روستاها را از نیروی جوان و کارآمد که سخت به آن نیاز دارند، محروم می‌سازد. در این بین جوان‌گرایی و نخیه‌گزین بودن مهاجرت‌های روستایی از جمله عواملی است که فرایند توسعه‌ی درون‌زا در روستاها را مختل می‌سازد (Ghasemi-nejad, 2014: 148). بر این اساس توجه به تحرکات جمعیت روستایی در مناطق مرزی دارای اهمیت زیادی است. زیرا عدم ثبات جمعیتی مناطق مرزنشین و نبود تعادل‌های منطقه‌ای و فضایی در مناطق مرزی، می‌تواند سکونتگاه‌های جمعیتی حاشیه مرز را در معرض تخلیه جمعیتی قرار دهد و منجر به ناپایداری مرزها گردیده و امنیت کشور را در معرض تهدید قرار دهد.

کشور ایران برخوردار از ۱۴ استان سرحدی و ۹۱ شهرستان مرزی است (Esmaeil-zadeh, 2011: 4) و استان خراسان رضوی با تقریباً ۵۳۱/۶ کیلومتر مرز مشترک با کشور ترکمنستان و حدود ۳۰۲ کیلومتر مرز مشترک با کشور افغانستان یکی از استانهای مهم مرزی در شرق کشور محسوب می‌شود. بررسی‌ها نشان می‌دهد، در سال ۱۳۹۵ از ۷۳۵۹ آبادی در استان خراسان رضوی، ۴۰۲۴ آبادی (۵۵ درصد آبادی‌های استان) خالی از سکنه بوده است. همچنین ۲۵۲۴ آبادی (معادل ۳۴/۳۲ درصد) در استان خراسان رضوی کمتر از ۲۰ خانوار جمعیت داشته و در معرض تخلیه هستند که این روند در دهستان‌های مرزی از شدت بیشتری برخوردار است. لذا بررسی تحرکات جمعیتی روستاهای مرزی در این استان از اهمیت زیادی برخوردار است.

منطقه مورد مطالعه شهرستان تربت جام در استان خراسان رضوی است. این شهرستان دارای ۸۷ کیلومتر خط مرزی با کشور افغانستان (Ghadamgahi, 2010: 125) و ۴ دهستان مرزی (صالح آباد، جنت آباد، زام و هریرود) با ۷۷ روستای دارای سکنه و ۳۰ روستای خالی از سکنه در حاشیه مرز در سال ۱۳۹۵ است، لذا به طور عام در سطح استان و به طور خاص در ارتباط با موضوع از شرایط خاص و اولویت داری به شرح ذیل برخوردار است:

- شهرستان تربت جام در سال ۱۳۹۹ با ۲۶۷۶۷۱ نفر جمعیت، چهارمین شهرستان پرجمعیت استان خراسان رضوی محسوب می‌شود. از این میزان ۱۳۵۴۴۰ نفر معادل ۵۰/۶ درصد روستائین و ۱۳۲۲۳۱ نفر معادل ۴۹/۴ درصد شهرنشین هستند (سالنامه آماری استان خراسان رضوی، ۱۳۹۹: ۱۶۲). ملاحظه می‌شود که جمعیت روستائین بر جمعیت شهرنشین در این شهرستان غلبه دارد. همچنین این شهرستان دارای بیشترین روستای مرزی در بین شهرستان‌های مرزی استان خراسان رضوی است.

- یکی از مهمترین چالش‌هایی که توسعه روستایی مناطق مرزی را با خطر جدی مواجه کرده، ناپایداری محیطی به ویژه خشکسالی است. بر اساس شاخص SPI طی دوره هفت ساله تا پایان مرداد ماه ۱۳۹۶، ۶۷/۵ درصد مساحت شهرستان تربت جام تحت تاثیر خشکسالی بسیار شدید و ۳۲/۵ درصد تحت تاثیر خشکسالی شدید قرار داشته (National Center for Drought and Crisis Management, 2018) و از این حیث در تنگنای شدید قرار دارد. این امر در ضعف منابع پایه موثر بوده به طوری که از مجموع اراضی شهرستان تربت جام (۶۳۶۷۸۲ هکتار) تنها ۱۶۰۸۱۲ هکتار، معادل ۲۵/۲۵ درصد زراعی است. بدیهی است سطح زیرکشت شهرستان به دلیل خشکسالی‌های پیاپی در حال کاهش است.

- ناپایداری محیطی و نبود فرصت‌های شغلی موجب بی‌ثباتی اجتماعی (مهاجرت) شده است. بررسی نرخ رشد جمعیت روستایی شهرستان تربت جام نشان می‌دهد که جمعیت روستایی شهرستان طی دهه‌های گذشته کاهش یافته است همچنین نرخ رشد جمعیت در ۱۳ روستای مرزی منفی و در مجموع نرخ رشد جمعیت در روستاهای مرزی با ۲/۷- بسیار پائینتر از متوسط رشد جمعیت روستایی کل کشور در دهه ۸۵-۹۵ یعنی (۰/۶۸) است.

بدیهی است مهاجرت از روستاهای مرزی و تخلیه جمعیت، ضمن هدررفت منابع آب و خاک باعث کاهش امنیت منطقه و ایجاد حفره‌های امنیتی می‌گردد. بی‌شک وجود روستاهای مرزی در سرتاسر مرز کنترل مرز را تسهیل نموده و امنیت مرزها را

تضمین می نماید. برای ایجاد امنیت در ۸۷۵۵ کیلومتر از مرزهای ایران با کشورهای همجوار، حضور مردم در مناطق مرزی ضروری بوده و تأمین امنیت در این مناطق بدون اتکا به مساعدت مرزنشینان امری مشکل می باشد (Esmaeil-zadeh, 2011: 3) مطالعات مقدماتی اولیه حاکی از مهاجرت از روستاهای شهرستان تربت جام طی دهه های گذشته بوده است، به طوری که نرخ رشد جمعیت در روستاهای مرزی با ۲/۷- بسیار پائینتر از متوسط رشد جمعیت روستایی کل کشور در دهه ۹۵-۸۵ یعنی (۰/۶۸) بوده است. مساله ای که در اینجا مطرح می شود این است که علی رغم وقوع مهاجرت گسترده از نواحی مرزی، آیا میزان تمایل ساکنان به مهاجرت هم بالا است؟ ممکن است در بدو امر پاسخ مثبت باشد، خصوصاً اینکه تغییرات اقلیمی و وقوع خشکسالی های پی در پی، کمبود فرصت های شغلی، برخی سیاست گذاری های نامناسب شرایط زندگی را در روستاهای مرزی شهرستان بسیار سخت نموده است. به عقیده محقق به این سوال باید با تامل بیشتر پاسخ داد. با توجه به مسائل مطرح شده سوال اصلی تحقیق بدین صورت مطرح می گردد که: تمایل به مهاجرت خانوارهای اهل تسنن از روستاهای مرزی شهرستان تربت جام به چه میزان است؟ به طور کلی "مهاجرت پدیده ای است که موضوع تحقیق زمینه های گوناگون علوم از جمله جغرافیا، اقتصاد، علوم اجتماعی و انسان شناسی و همچنین علوم کشاورزی قرار گرفته است. پژوهشگران این رشته ها هر کدام به جنبه ای از پدیده ی مهاجرت پرداخته و آن را مورد تحلیل قرار داده اند؛ بدین سان، مهاجرت پدیده ای بین رشته ای تلقی می شود. مهاجرت از دید جغرافی دانان شکلی از تحرک جغرافیایی یا مکانی است که بین دو واحد جغرافیایی انجام می شود. مهاجرت روستایی- شهری یکی از انواع مهاجرت هاست که طی چند دهه ی گذشته بیشترین توجه را در دنیای در حال توسعه به خود جلب کرده است" (Salmani, 2011). (112) در ایران مهاجرت روستا- شهری در زمره مهم ترین مسائل اجتماعی و اقتصادی به شمار می آید (Ghasemi-Ardahaei, 2006: 53) و به دلیل پیامدهای متفاوتی که در مبدأ و مقصد برجای می گذارد از بسیاری جهات حائز اهمیت است (Taherkhani, 2002: 43) جدول (۱) به برخی مطالعات انجام شده در زمینه تمایل به مهاجرت اشاره دارد.

جدول ۱. پیشینه پژوهش پیرامون تمایل به مهاجرت^۲

محقق، سال	یافته ها
Francis (2022)	این مطالعه بر اساس مصاحبه با ۶۱ مرد طبقه کارگر روستایی در پسنیلوانیا انجام شده است. هدف مطالعه بررسی راه هایی است که از طریق آن مردان روستایی طبقه کارگر به دنبال بهبود موقعیت خود در بازار کار با دریافت آموزش یا آموزش بیشتر مهاجرت می کنند. شواهد ارائه شده نشان می دهد که مردان با انگیزه بهبود موقعیت خود در بازار کار تلاش زیادی را جهت مهاجرت انجام می دهند.
Husa, A., & Morse, C. E. (2022)	با مطالعه تحرک افرادی که در نبراسکا بزرگ شده اند مشخص شد که ساکنان روستایی، که تجربه زندگی در روستاهای با کمتر از ۲۵۰۰ ساکن را داشته اند، وابستگی های مبتنی بر مکان قوی تری نسبت به دیگران ابراز می کنند. مؤلفه های کلیدی این دلچسپی شامل رضایت عمومی از زندگی در نبراسکا، ارتباط با خانواده، میل به تربیت فرزندان در نبراسکا، قدرانی از فرهنگ و مهمان نوازی و برای برخی، علاقه به محیط های طبیعی ایالت است. لذا کسانی که در مناطق روستایی آمریکا بزرگ می شوند ممکن است مجموعه ای متفاوت از ارزش ها و وابستگی های اجتماعی و مکان محور نسبت به همسالان شهری خود داشته باشند.
Dandy et al., (2019)	رابطه میان عوامل محیطی و تحرکات انسانی نه ساده و نه خطی است، بلکه اغلب غیرمستقیم و ناشی از عوامل اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی است. در این مطالعه رابطه بین تغییر محیط زیست و تصمیم گیری برای مهاجرت را مورد مطالعه قرار می دهد. ۴ گزینه که وابستگی به محل مهاجرت در پاسخ به تغییرات زیست محیطی مطرح می شود شامل: (۱) در محدود کردن تصمیم به ترک، (۲) در دادن تصمیم به ترک زمانی که از دست دادن غیرقابل تحمل است، (۳) به عنوان یک عامل در انتخاب مقصد، (۴) به عنوان بخشی از تجربه پس از مهاجرت است.
Collins, (2018)	این مقاله مفهوم مهاجرت را روی مهاجران آسیای جنوب شرقی به کره جنوبی مورد بررسی قرار می دهد و در ادامه سه بعد مهاجرت را برجسته می کند که می توان از طریق تاکید تحلیلی بر میل مورد بررسی قرار گیرد: زمان های مختلف زندگی مهاجران و پتانسیل های آینده؛ فضاها و روابط در مهاجرت؛ و سیاست مهاجرت که از طریق مهاجرت توسط مهاجران و ایالتی ایجاد می شود میل خود برای تبدیل شدن به مهاجرت
Naufal & Malit (2018)	کشورهای عضو شورای همکاری خلیج فارس حداقل ۴.۲ میلیون کارگر خارجی داخلی دارند که از لحاظ قانونی از قوانین و مقررات ملی استخدام محروم هستند و شرایط اجتماعی، حقوقی و اقتصادی سختگیرانه در بازارهای کار این کشورها دارند. با استفاده از مجموعه داده های کارکنان خانگی فیلیپینی که در سال ۲۰۱۳ تا ۲۰۱۵ در اداره کار فیلیپین (POLO) در قطر جمع آوری شده، متوجه می شویم که سوء استفاده کارفرما و شرایط کار ضعیف به عنوان مانعی برای مهاجرت آینده عمل نمی کنند، کارگران خانگی احتمال بیشتری دارند که بخواهند به دنبال استخدام در خارج از کشور باشند. این مطالعه بینش تجربی و نظری راجع به ارتباط بین استثمار مهاجران و تمایلات کارگران خانگی به مهاجرت مجدد را ارائه می دهد.
Manchin & Orazbayev (2018)	شبکه های اجتماعی خارج از کشور مهم ترین عامل موثر در تصمیم به مهاجرت بین المللی هستند، و به همراه شبکه های نزدیک و وسیع، به طور مشترک ۳۷ درصد از تغییرات را توضیح می دهند. شبکه های اجتماعی، نگرش های مهاجران نسبت به جنبه های مربوط به کار و ثروت (ثروت) کمتر از ۳ درصد از تغییرات را تعیین می کنند. علاوه بر این، شبکه های اجتماعی نزدیک تر در خانه، با کاهش احتمال نگرانی های مهاجرت، هم در سطح بین المللی، و هم در سطح محلی، تاثیر متقابل دارد.
Aghayarihir, Kar imzadeh & Khaleghi (2018)	ادراک فردی از کیفیت محیطی، بیشترین اثرگذاری را در فرد به عنوان عامل فعال تصمیم گیرنده برای مهاجرت از روستا دارد. نهایتاً نتایج ماتریس کوواریانس متغیرهای مستقل بیانگر سطح بالای معنی داری در تخمین های مربوط به «تحلیل مسیر» متغیرهای مورد مطالعه با هم می باشد. لذا می توان گفت که مدل طراحی شده به عنوان ابزار مفیدی در زمینه تحلیل تصمیم به مهاجرت روستاییان در قلمرو جغرافیایی رفتاری قابل طرح است.
Rostamalizadeh, (2017)	طبق تحلیل های رگرسیون چندمتغیری بیکاری (دافعه روستایی)، نبود درآمد (دافعه روستایی)، نبود امکانات آموزشی (دافعه روستایی)، کمبود امکانات

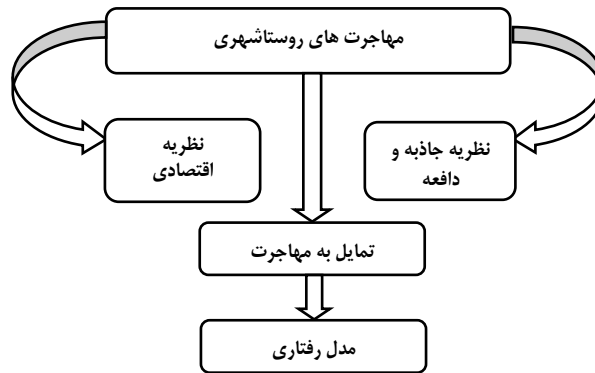
۱. در این مقاله "میل" به عنوان مفهومی به منظور تحقق بخشی به تفاهم علمی در مورد مهاجرین مورد بررسی قرار می گیرد. لذا می توان مهاجرت را با تمرکز بر تمایل، به عنوان فرایندی مداوم جهت تمایز فضایی و زمانی و نه به عنوان یک موضوع واحد و شناخت پذیر، تصحیح کرد (Collins, 2018).

2. Desire to migrate

رفاهی (دفاعه روستایی)، آرامش و آسایش زندگی (جاذبه شهر)، وضعیت اشتغال (شاغل نبودن)، و تحصیلات دانشگاهی تمایل به مهاجرت را افزایش و متغیرهای پاسخگویی به نیازها و رضایت از امکانات و تسهیلات روستا، تمایل به مهاجرت را کاهش می‌دهند.	
میانگین نیت مهاجرت جوانان عضو و غیرعضو تعاونی‌های کشاورزی در یک سال آینده پایین بوده اما در سه الی پنج سال آینده از میانگین نیت مهاجرت بالایی برخوردارند. رابطه معنی‌داری بین نیت مهاجرت در سه تا پنج سال آینده و متغیرهایی مانند میزان بهره‌مندی از خدمات ترویجی، دانش زراعی، رضامندی از خدمات موجود در روستا، ادراک از شدت تأثیر خشکسالی و مشارکت اجتماعی وجود دارد.	Khatir, Rezaei-Moghaddam & Zamani (2017)
یافته‌های حاصل از تحلیل عاملی تأییدی با استفاده از نرم افزار لیزرل که ۴۵ متغیر آشکار در قالب چهار متغیر نهفته شامل: اقتصادی، اجتماعی، کالبدی و جغرافیایی و اقلیمی مدنظر قرار گرفته شد که نتایج آزمون حکایت از پیش‌ترین دلیل مهاجرت در روستاهای مرزی عوامل اقتصادی میباشد. به طوریکه پایاترین متغیرها، دو متغیر بیکاری و عدم رضایت از درآمد حاصل از انجام فعالیت‌ها مانند (دامداری، زراعت و ...) با مقدار ۲R (مجذور همبستگی چند گانه) ۰.۴۴ و ۰.۴۳، بیش‌تری تا پر را در امر مهاجرت داشته‌اند.	Brooki-Milan, & Einali (2017)
این مطالعه به بررسی میزان نارضایتی اقتصادی جوانان اروگونه می‌پردازد که قصد مهاجرت دارند. یافته به وجود یک رابطه منفی بین رضایت اقتصادی و تمایل جوانان به مهاجرت اشاره می‌کند. همچنین نتایج نشان می‌دهد اهمیت درآمد ذهنی و عینی، درک افراد از فرصت‌های موجود در کشور در زمینه تحرک اجتماعی، دسترسی به شغل، مسکن و درآمد کافی، در رضایت اقتصادی گزارش شده از جوانان و در نتیجه تمایل آنها به مهاجرت موثر است.	Méndez (2017)
در حال حاضر شاهد تحرک بی‌سابقه، صدها میلیون مهاجران در سطح بین‌المللی هستیم که به دلایل مختلف به سوی کشورهای غیر از خودشان مجبور به مهاجرت شده‌اند. مصاحبه‌های گالوپ با حدود ۳۵۰۰۰۰ بزرگسال در ۱۴۸ کشور نشان می‌دهد که صدها میلیون نفر دیگر نیز در آینده به آنها می‌پیوندند لذا مطالعه حاضر میزان تمایل به مهاجرت طولانی مدت بزرگسالان را در تعداد زیادی از کشورها مورد بررسی قرار می‌دهد. این کار را با بررسی چهار حوزه گسترده تحقیقاتی انجام می‌دهد: تعداد جمعیت بالقوه مهاجر بالغ در جهان؛ مهاجران بالقوه، جایی که از آنها می‌آیند و جایی که آنها می‌خواهند؛ عوامل فشار و کششی که میل میل مردم را به مهاجرت پیش‌بینی می‌کنند.	Esipova, Srinivasan & Ray (2016)
۴۵/۶۸ درصد از مهاجران وارد شده به شهرستان مشهد و ۴۱/۵ درصد از مهاجران وارد شده به شهرستان سبزوار را، مهاجران سایر استان‌های کشور هستند. همچنین بخش اعظم حرکت‌های مهاجرتی استان خراسان رضوی در درون شهرستان‌های استان خراسان رضوی بوده است و از سایر استان‌های کشور به جز استان تهران مهاجرین اندکی به درون استان وارد می‌شوند.	Zarghani, Hosseini, Ghanbari, Ghiyasi (2016)
جریان مهاجرت از منطقه A به J بر اساس مدل جاذبه قابل توجیه است. متغیرهای انتخابی شامل جمعیت، نرخ بیکاری، فاصله جغرافیایی، همسایگی، میزان شهرنشینی، تولید ناخالص داخلی، شاخص قیمت در منطقه مبدأ و مقصد به‌عنوان عوامل توضیح‌دهنده مهاجرت ارتباط منطقی با جریان مهاجرت دارند.	Mirza-Mustafa & Ghasemi (2013)
این مقاله بر جریانهای مهاجرت و علل تحرکات انسانی و میل به مهاجرت دائمی از ترکیه تمرکز دارد. ایرانی‌ها و آلمانی‌ها عمده‌ترین گروه‌های هستند که مایل به مهاجرت به ترکیه هستند. همچنین ترکیه یک اقتصاد رو به رشد است که مهاجران را جذب می‌کند در حالیکه خود نیز به سایر نقاط دنیا مهاجر می‌فرستد. رکورد کلی اقتصاد اجتماعی و اقتصادی ترکیه نشان می‌دهد که تمایل به مهاجرت از ترکیه با وجود پیشرفت‌های اقتصادی اخیر ادامه دارد. با این وجود، اطلاعات گالوپ نشان می‌دهد که سطح میل به مهاجرت در ترکیه به میزان قابل توجهی پایین‌تر از بسیاری از کشورهای همسایه و اروپا است.	Sirkeci & Esipova, (2013)

یکی از اساسی‌ترین مشکلات روستاهای مرزی مهاجرت ساکنین این مناطق می‌باشد که همواره به دلیل شرایط جغرافیایی و ژئوپلیتیکی خاص، نداشتن اشتغال کافی و مطلوب، عدم وجود امکانات رفاهی مناسب و... اقدام به مهاجرت می‌کنند. این مهاجرت باعث خالی شدن روستاها از سکنه، هدررفت منابع آب و خاک، به خطر افتادن امنیت منطقه، ایجاد مشکلات برای مناطق مهاجرپذیر (شهرها) و... می‌شود. بررسی مطالعات انجام یافته در استان خراسان رضوی نشان می‌دهد که پیرامون مسائل و مشکلات روستاهای مرزی شهرستان تربت‌جام که از مهمترین آن‌ها مهاجرت مرزنشینان ساکن در این روستاها و خالی از سکنه شدن تعداد زیادی از این روستاها می‌باشد، انجام نشده است. همچنین بررسی پیشینه تحقیق نشان داد که مطالعاتی که در مورد مرز و روستاهای مرزی انجام پذیرفته، عمدتاً متمرکز بر بررسی نقش روستاهای مرزی در تأمین امنیت مرزها، کنترل مرز، قاچاق کالا و موارد مشابه می‌باشد.

بررسی‌ها نشان می‌دهد سکونتگاه‌های مرزی کشور هم‌زمان از بار فشار دوگانه‌ی توسعه‌نیافتگی و حاشیه‌ای بودن در رنج‌اند؛ به‌گونه‌ای که مسئله‌ی اصلی در برخی از این مناطق تلاش برای بقاست (Veisi et al., 2017: 521). طبیعت منزوی و غیرحاصلخیز مناطق مرزی، به‌خصوص در عرصه‌های کوهستانی و بیابانی پیوسته به دلیل فقدان رفاه و نبود انگیزه‌های لازم برای زندگی، زمینه‌ساز مشکلات سیاسی، اقتصادی و امنیتی برای دولت‌های وقت بوده است، ناتوانی‌های بالقوه در تولید و اشتغالزایی، نازل بودن درآمد و عدم دسترسی به نیازهای اولیه، عمده‌ترین مشخصه اقتصادی، اجتماعی این مناطق است" (Mosavi et al., 59: 2015) که زمینه را برای معضلات و نابسامانی‌هایی چون مهاجرت‌های گسترده روستاشهری و تخلیه جمعیتی فراهم نموده است. "بنابراین افزایش جمعیت در مناطق مرزی به‌عنوان عاملی مهم برای ثبات امنیت مدنظر است. با جلوگیری از مهاجرت‌های مناطق مرزی به سوی مناطق مرکزی و سرمایه‌گذاری و تزریق سرمایه در شهرهای مرزی، می‌توان امنیت در این مناطق را ارتقا بخشی (Mosavi & Rahimi, 2015: 11).

شکل ۱. نظریات تبیین کننده علل مهاجرت های روستاشهری و تمایل به مهاجرت

روش پژوهش

پژوهش حاضر از نظر هدف کاربردی و توسعه‌ای و به لحاظ روش توصیفی - تحلیلی است. سازه "تمایل به مهاجرت" با توجه به مبانی نظری و مرور مطالعات پیشین و همچنین مطالعات اکتشافی (خبرگان محلی، دهیاران و اعضای شوراهای اسلامی) به وسیله ۱۰ متغیر^۱ کمی گردید. عمده سوالات پرسشنامه با مقیاس رتبه ای بر اساس طیف ۵ گزینه‌ای لیکرت (۱ بیانگر بسیار کم و ۵ خیلی زیاد) طراحی شد و در تابستان ۱۳۹۷ به روستاهای مرزی مراجعه و پرسشنامه تکمیل گردید. آلفای کرونباخ برای ۱۰ شاخص برای ۳۰ پاسخگو ۰/۹۱ به دست آمد که حاکی از همبستگی درونی مطلوب بین متغیرها برای سنجش مفهوم مورد نظر می‌باشد و ابزار تحقیق از قابلیت اعتماد و یا پایایی لازم برخوردار می‌باشد.

جامعه آماری تحقیق کلیه روستاهای دارای بیست خانوار واقع در ۱۰ کیلومتری مرز ایران و افغانستان در شهرستان تربت جام است. این روستاها شامل ۱۷ روستا در ۴ دهستان مرزی جنت آباد، صالح آباد، زام و هریرود پراکنده‌اند. لذا در سطح روستا نمونه گیری به عمل نیاید. برای تعیین حجم خانوارهای نمونه با توجه به اینکه تعداد ۷۶۸ خانوار روستایی (طبق سرشماری ۱۳۹۵) در مجموع ۱۷ روستای شهرستان ساکن هستند، از فرمول کوکران با خطای مطلوب ۰/۰۵۷، ۲۱۴ خانوار تعیین گردید که به کمک روش طبقه ای تخصیص یافته حجم نمونه در هر روستا به شرح جدول زیر تعیین گردید.

جدول ۳. روستاهای واقع در محدوده ده کیلومتری مرز شهرستان تربت جام (۱۳۹۵)

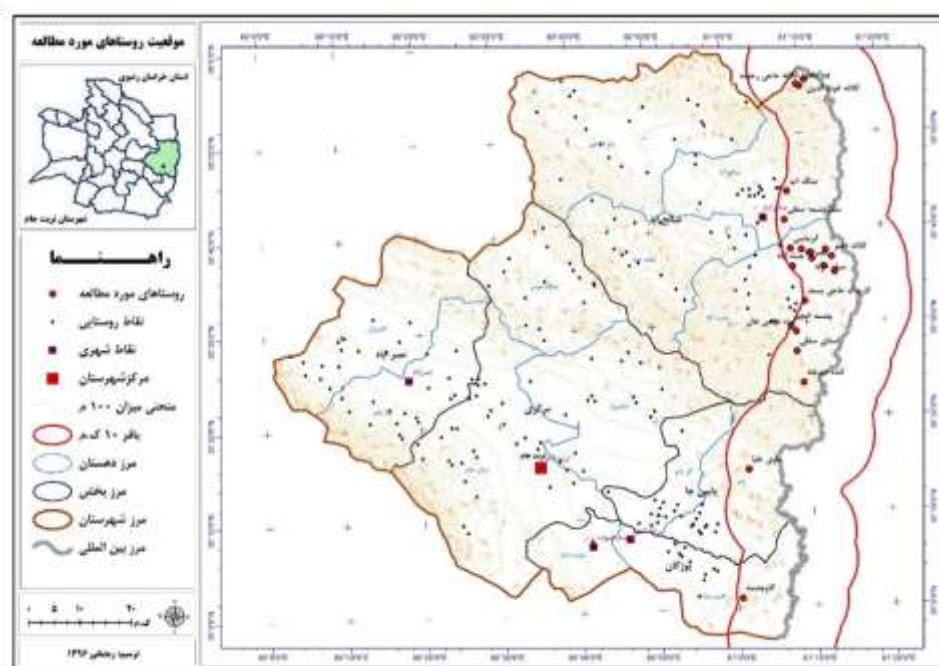
نام دهستان	نام روستا	تپ روستا	نوع راه	فاصله تا مرکز km	خانوار ۱۳۹۵	جمعیت ۱۳۹۵	حجم نمونه بر حسب خانوار
جنت آباد	ابراهیم بای	کوهستانی	خاکی	۵	۲۶	۸۹	۹
جنت آباد	استای سفلی	کوهستانی	خاکی	۵	۷۲	۳۱۰	۱۹
جنت آباد	پده موسی خان	کوهستانی	خاکی	۲	۶۶	۲۷۲	۱۸
جنت آباد	چشمه انجیر	کوهستانی	خاکی	۶	۵۹	۲۳۹	۱۶
صالح آباد	سقر چشمه سفلی	کوهستانی	آسفالت	۵	۲۸	۱۱۲	۹
صالح آباد	سنگ آب	دشتی	آسفالت	۹	۴۰	۱۵۴	۱۰
جنت آباد	سیاه خوله	کوهستانی	آسفالت	۸	۵۸	۱۸۸	۱۵
جنت آباد	کاربزرک حاجی پسند	کوهستانی	شوسه	۸	۵۳	۲۲۲	۱۴
جنت آباد	کلاته باقی خان	کوهستانی	آسفالت	۵	۶۱	۲۱۷	۱۶
جنت آباد	کلاته حمید	کوهستانی	خاکی	۵	۳۲	۱۲۶	۹
جنت آباد	کلاته دهنو	کوهستانی	خاکی	۵	۲۷	۸۵	۹
جنت آباد	کلاته صمدخان	کوهستانی	آسفالت	۵	۵۳	۲۴۲	۱۴
جنت آباد	کنده سوخته	کوهستانی	خاکی	۱	۱۹	۷۹	۹
جنت آباد	گرماسی	کوهستانی	شوسه	۶	۳۶	۱۰۴	۱۰
جنت آباد	نصر آباد	کوهستانی	شوسه	۷	۳۷	۱۳۲	۱۰
زام	ملوی علیا	کوهستانی	خاکی	۷	۷۶	۳۲۵	۱۸
هریرود	گاوششمه	دشتی	شوسه	۸	۱۳	۴۲	۹
-	-	-	-	۵/۴۱	۷۶۸	۲۹۹۰	۲۱۴

منبع: مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵

۱. جهت جلوگیری از تکرار، شاخص‌ها در این قسمت نیامده و در جدول (۷) به همراه آزمون فرضیه ارائه شده است.

قلمرو جغرافیایی پژوهش

منطقه مورد مطالعه شهرستان مرزی تربت جام به مرکزیت شهر تربت جام و شهرستان صالح آباد به مرکزیت شهر صالح آباد در استان خراسان رضوی است. براساس نتایج سرشماری ۱۳۹۵ این شهرستان دارای پنج بخش به نام‌های: مرکزی، صالح آباد، نصرآباد، پایین جام و بوژگان و ۱۳ دهستان و پنج شهر به نام‌های: تربت جام، صالح آباد، نصرآباد، نیل شهر و سمیع آباد و ۲۵۸ روستا می‌باشد که از کل روستاهای این شهرستان ۱۰ روستا خالی از سکنه بوده و ۲۰۸ روستای آن دارای ۲۰ خانوار به بالا می‌باشد و در مابقی روستاهای آن جمعیتی زیر ۲۰ خانوار سکونت دارند (Iran Statistical Center, 2016) لازم به ذکر است که در آذرماه ۱۳۹۷ شهرستان "صالح آباد" به عنوان بیست و نهمین شهرستان خراسان رضوی در جوار مرز ایران و افغانستان ایجاد شد. این شهرستان با ۴ دهستان و ۹۷ روستا، حدود ۴۰ درصد از مساحت تربت جام را به خود اختصاص داده است. با توجه به اینکه شروع مطالعه حاضر در سال ۱۳۹۶ بوده است، در این مطالعه شهرستان تربت جام بر اساس تقسیمات کشوری سال ۱۳۹۵ مورد بررسی قرار گرفته است. در واقع در این مطالعه روستاهای مرزی دو شهرستان تربت جام و صالح آباد فعلی مورد توجه است.

شکل ۲. روستاهای واقع در محدوده ۱۰ کیلومتری مرز ایران و افغانستان در شهرستان تربت جام

یافته‌ها و بحث

شکل غالب مهاجرت در کشور، مهاجرت از نواحی روستایی به شهرها است. این نوع از مهاجرت که به عنوان پدیده‌ای جمعیتی در سطح جهان مطرح شده، ناشی از عملکرد انقلاب صنعتی بوده است (Ghadiri-masoom, Jahan-Mohammadi, 2008: 67) از زمان اجرای اولین برنامه عمرانی کشور بیش از ۷۰ سال می‌گذرد، طی این مدت حداقل ۱۰ برنامه عمرانی و توسعه در افق‌های ۷ ساله و ۵ ساله تهیه و اجرا شده است. علی‌رغم سابقه زیاد فعالیت برنامه‌ریزی در کشور به طور عام و در مناطق روستایی به طور خاص، هم‌چنان مهاجرت‌های روستا/شهری بیشترین و پر حجم‌ترین نوع مهاجرت در کشور و بزرگترین معضل مناطق روستایی محسوب می‌گردد. طی این دوره سیاست‌ها و خط‌مشی‌های نادرست برنامه‌ها، به دلیل تخصیص بیشتر بودجه‌های عمرانی و جاری ناشی از این درآمد به شهرها، به‌ویژه شهرهای بزرگ کشور، باعث تشدید مهاجرت روستاییان به شهرها شد. در کنار آن توجه به صنعت مونتاز، انجام اصلاحات ارضی، کم‌توجهی به روستاها به طور اعم و توسعه کشاورزی به طور اخص، بر روند مهاجرت‌های روستا/شهری در طول این ۷ دهه افزود (جدول ۳).

جدول ۲. تغییرات جمعیت ایران بر حسب مناطق شهری و روستایی از ۱۳۳۵ تا ۱۳۹۵ (میلیون نفر).

سال شماری	شهری		روستایی		کل کشور	
	جمعیت	درصد	جمعیت	درصد	جمعیت	درصد
۱۳۳۵	۵/۹	۳۱/۴	۱۳/۰	۶۸/۶	۱۸/۹	۱۰۰
۱۳۴۵	۹/۸	۳۷/۹	۱۶/۰	۶۲/۱	۲۵/۸	۱۰۰
۱۳۵۵	۱۵/۸۵	۴۷/۱	۱۷/۸۵	۵۲/۹	۳۳/۷	۱۰۰
۱۳۶۵	۲۷/۰	۵۴/۴	۲۲/۶	۴۵/۶	۴۹/۶	۱۰۰
۱۳۷۵	۳۶/۸۲	۶۱/۳	۲۳/۲۳	۳۸/۷	۶۰/۰۵	۱۰۰
۱۳۸۵	۴۸/۳	۶۸/۵	۲۲/۲	۳۱/۵	۷۰/۵	۱۰۰
۱۳۹۵	۵۹/۱۴	۷۴	۲۰/۷	۲۵/۹	۷۹/۹۲	۱۰۰

منبع: مرکز آمار ایران، نتایج سرشماری ۱۳۴۵ تا ۱۳۹۵

چنان که جدول نشان می‌دهد در طول ۶۰ سال، جمعیت شهری از ۵/۹ میلیون نفر در سال ۱۳۳۵ به ۵۹/۱۴ میلیون نفر در سال ۱۳۹۵ و جمعیت روستائین از ۱۳ میلیون به ۲۰/۷ میلیون نفر افزایش یافته است. طی این مدت جمعیت روستایی در مقایسه با جمعیت شهری با کاهش مطلق روبه‌رو بوده است. تحلیل‌های ساده‌ی جمعیت‌شناختی نشان می‌دهد که بخش عمده‌ای از این تغییرات جمعیتی در مناطق شهری و روستایی، مربوط به افزایش یا کاهش اجتماعی جمعیت (تفاوت نرخ‌های درون کوچی و برون کوچی در یک منطقه) بوده است. همان‌طور که از جدول بالا به روشنی استنباط می‌شود، روند افزایشی جمعیت در مناطق شهری، بیانگر الگوی غالب برون کوچی از روستا به سوی مناطق شهری است. به بیان دیگر، طی ۶۰ سال گذشته، جامعه‌ی ایرانی یک روند کلی و پایدار مهاجرتی از روستا و مناطق کوچک‌تر و کمتر توسعه‌یافته به شهرهای بزرگ‌تر و مناطق توسعه‌یافته‌تر را تجربه کرده است و احتمالاً این روند می‌تواند تا چند سال دیگر هم ادامه داشته باشد.

جدول (۴) به مقایسه نرخ رشد کشور، استان خراسان رضوی، شهرستان تربت جام و روستاهای مرزی طی سه مقطع زمانی می‌پردازد. مطابق جدول، طی سی سال اخیر همواره نرخ رشد جمعیت در شهرستان تربت جام کمتر از نرخ رشد استان خراسان رضوی و کشور می‌باشد. همچنین نرخ رشد جمعیت در روستاهای مورد مطالعه در دهه ۶۵ تا ۷۵ برابر ۰/۳۳، در دهه ۷۵ تا ۸۵ برابر ۲/۳۸ و در دهه ۸۵ تا ۹۵ برابر ۲/۷- بوده است. دلیل کاهش جمعیت در دوره ده ساله (۸۵-۹۵) خشکسالی‌های پی در پی طی سالیان گذشته است که باعث کاهش سطح آب زیرزمینی و در نتیجه کاهش سطح زیرکشت (آبی و دیدیم) کشاورزان شده است. به‌خصوص این مسأله که اغلب کشاورزان در زمینه آبیاری از قنات و چشمه استفاده می‌کنند و این منابع آبی با افت دبی مواجه گردیده و گاهی خشک شده‌اند. این مسأله نه تنها بر اقتصاد کشاورزان تأثیرگذار بوده و باعث بیکاری شدید برای کشاورزان در روستاهای مرزی شده است بلکه زندگی و اقتصاد دامداران نیز که وابستگی زیادی به وضعیت کشاورزی دارد را تحت تأثیر قرار داده است، در واقع خشکسالی باعث بیکاری و مهاجرت روستاییانی که زندگی آن‌ها به نحوی وابسته به کشاورزی بوده است، شده و از سوی دیگر باعث کاهش علوفه و مراتع دامی در این مناطق شده و دامداری را نیز با مشکل رو به رو کرده و از تعداد دام در این روستاها به شدت کاسته است.

جدول ۴. نرخ رشد جمعیت کل کشور، استان خراسان رضوی، شهرستان تربت جام و روستاهای مرزی

مکان	جمعیت ۶۵	جمعیت ۷۵	نرخ رشد (۷۵-۶۵)	جمعیت ۸۵	نرخ رشد (۸۵-۷۵)	جمعیت ۹۵	نرخ رشد (۹۵-۸۵)
کل کشور	۴۹۴۴۵۰۱۰	۶۰۰۵۵۴۸۸	۱/۹۶	۷۰۴۹۵۷۸۲	۱/۶۲	۷۹۹۲۶۲۷۰	۱/۲۶
استان خراسان رضوی	۴۲۳۷۰۱۲	۴۷۷۸۲۴۲	۱/۲۱	۵۵۹۳۰۷۹	۱/۵۹	۶۴۳۴۵۰۱	۱/۴۱
شهرستان تربت جام	۲۱۷۳۰۸	۲۱۰۳۴۹	-۰/۳۲	۲۳۹۳۹۵	۱/۳۰	۲۶۷۶۷۱	۱/۱۲
روستاهای مورد مطالعه	۲۹۶۰	۳۰۶۰	۰/۳۳	۳۸۷۱	۲/۳۸	۲۹۴۳	-۲/۷۰

منبع: مرکز آمار ایران، سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۵

براساس اظهارات دهیاران در سال ۱۳۹۷ مجموع تعداد جمعیت دائم در ۱۷ روستای مرزی شهرستان ۲۱۴۹۵ نفر و تعداد جمعیت فصلی ۱۵۸۳۶ نفر می‌باشد. بیشترین جمعیت دائم متعلق به روستای استای سفلی با ۴۵۰ نفر و کمترین جمعیت دائم متعلق به روستای گاو چشمه با ۳۵ نفر می‌باشد. بیشترین جمعیت فصلی متعلق به روستای سیاه خوله با ۲۸۰ نفر می‌باشد که دلیل عمده آن عدم وجود درآمد کافی به‌خصوص در فصول سرد سال می‌باشد که تعدادی از اهالی به شهر مهاجرت کرده و در بهار و تابستان دوباره به روستا بازمی‌گردند.

دلیل بالابودن مهاجران فصلی در روستاهای مرزی، نبود کار کشاورزی در فصول سرد سال (پاییز و زمستان) و سختی زندگی در فصول سرد (نبود آب لوله‌کشی و گاز لوله‌کشی و...) در اغلب روستاهای مرزی می‌باشد که باعث مهاجرت به شهرها شده است. این مهاجران که اغلب به دلیل بیکاری به شهرها مهاجرت می‌کنند به مشاغل مانند کارگری ساختمان، نگهبانی، دستفروشی و... مشغول می‌شوند. اما اغلب این مهاجران در اوایل فصل بهار و با شروع کار کشاورزی و گرم شدن هوا به روستا بازمی‌گردند.

دلیل عمده مهاجرت مهاجران "بیکاری" با ۷۰/۵۸ درصد به دلیل وقوع خشکسالی است. اغلب مهاجران برای کارگری روزانه به شهرهای اطراف نظیر صالح آباد، تربت جام، سمیع آباد و غیره مهاجرت می‌کنند. گاه کشاورزان و افراد دارای چاه عمیق کشاورزی در تربت جام، بخش پایین جام و ... برای انجام کارهای کشاورزی خود مانند برداشت زعفران، پنبه و غیره اقدام به انتقال روزانه کارگران از روستاهای مرزی به زمین‌های کشاورزی خویش نموده و در انتهای روز این کارگران به روستاهای خویش بازگردانده می‌شوند.

جدول ۵. بررسی تعداد مهاجران و مهاجرین بازگشته و تعداد انواع مهاجرت در روستاهای مورد مطالعه

روستا	جمعیت دائم ۹۷	جمعیت فصلی ۹۷	تعداد مهاجران طی ۵ سال اخیر	تعداد مهاجرین بازگشته طی ۵ سال اخیر	مهاجرت دائمی با خانواده	مهاجرت فصلی بصورت انفرادی	مهاجرت روزانه بصورت انفرادی	خانوار مهاجر افغانی ساکن
کلاته حمید	۷۵	۳۰	۱۸	۲	۱۰	۵	۳۰	۰
استای سفلی	۴۵۰	۲۵۰	۱۸	۳	۲۰	۲۰	۳	۳
پده موسی خان	۳۰۰	۱۲۰	۱۰	۰	۱۰	۵	۷	۱
چشمه انجیر	۲۰۰	۵۰	۱۰	۵	۱۰	۳۰	۲۰	۰
کلاته صمدخان	۲۴۶	۶۰	۸	۲	۴	۴	۱۰	۰
کلاته باقی خان	۲۱۶	۵۰	۱۵	۷	۱۰	۱۵	۲۰	۰
کاریزک حاجی پسند	۲۰۰	۷۰	۲۰	۱۰	۱۰	۱۵	۲۵	۰
سقر چشمه سفلی	۱۰۰	۴۰	۱۰	۳	۵	۱۰	۱۰	۰
سنگ آب	۲۱۰	۱۸۰	۲۰	۰	۲۰	۱۵	۵	۱
ملوی علیا	۳۵۰	۴۰	۱۰	۱۵	۵	۱۰	۱۰	۰
کلاته دهنو	۵۲	۳۰	۲۵	۰	۳۰	۱۰	۱۰	۰
سیاه خوله	۱۳۰	۲۸۰	۱۰	۲	۱۰	۴۰	۲۰	۵
گاوچشمه	۳۵	۲۰	۱۵	۳	۱۰	۵	۵	۰
کنده سوخته	۷۴	۲۰	۷	۲	۷	۱۵	۱۰	۲
نصرآباد	۱۲۰	۶۰	۱۰	۳	۵	۵	۱۵	۰
ابراهیم بای	۴۰	۴۰	۲۵	۵	۴۰	۱۰	۲۰	۰
گرماسی	۱۰۰	۴۰	۲۰	۵	۱۰	۱۵	۲۵	۰
جمع	۲۱۴۹۵	۱۵۸۳۶	۲۵۱	۶۷	۲۱۶	۲۲۹	۲۴۵	۱۲

مقصد اول کارگران دائمی نیز که اغلب برای دسترسی به شرایط اقتصادی بهتر و دسترسی به شغل مناسب اقدام به مهاجرت می‌کنند به ترتیب: مشهد ۵۷ نفر (۴۷ درصد)، ساری ۲۲ نفر (۱۸ درصد)، شهرستان‌های استان ۲۴ نفر (۲۰ درصد)، تهران ۱۳ نفر (۱۱ درصد)، تربت جام ۶ نفر (۵ درصد) است. به دلیل وجود فرصت شغلی بیشتر در شهر مشهد مقصد عمده مهاجران روستاهای مرزی شهرستان است. و مهاجران عمدتاً در مشاغل مختلف کارگری مشغول به فعالیت می‌شوند. همچنین مدت مهاجرت تعداد ۱۵ نفر (۱۳/۳ درصد) یک ماه، ۸ نفر (۷/۱ درصد) دو ماه، ۲۵ نفر (۲۲/۱ درصد) سه ماه، ۱۱ نفر (۹/۷ درصد) چهار ماه، ۱ نفر (۰/۹ درصد) پنج ماه، ۳۳ نفر (۲۹/۲ درصد) شش ماه، ۵ نفر (۴/۴ درصد) هفت ماه، ۳ نفر (۲/۷ درصد) هشت ماه، ۲ نفر (۱/۸ درصد) نه ماه، ۱ نفر (۰/۹ درصد) ده ماه و ۹ نفر (۸ درصد) دوازده ماه بوده است. در ادامه به ارزیابی میزان تمایل خانوارهای ساکن به مهاجرت از روستاهای مرزی می‌پردازیم. مطابق جدول ۶ میانگین ارزیابی پاسخگویان در کلیه روستاهای مورد بررسی در مورد شاخص‌های ده گانه سنجش تمایل به مهاجرت در طیف لیکرت بسیار پائین و در حد کم ارزیابی شده است. در مجموع در مورد سازه تمایل به مهاجرت، بالاترین میانگین متعلق به روستای سقرچشمه سفلی با ۲/۹۶ و پایین‌ترین متعلق به روستای گاوچشمه با میانگین ۱/۵۵ است.

براساس مطالعات میدانی، مهاجرت در زندگی عامیانه روستاییان مرزی تربت جام مفهومی منفی تلقی می‌شود و کسانی که خانواده و اقوام خود را ترک می‌کنند، از شرایط خود در مقصد مهاجرت راضی نبوده و اغلب مهاجران تمایل ندارند موطن و خانه و کاشانه و اقوام و خویشاوندان خود را رها کنند و به شهرها که با مذهب (تسنن) و فرهنگ آنها الفتی ندارند، بروند. با این که اغلب روستاییان به دلایلی که ذکر شد علاقه‌مند به مهاجرت نمی‌باشند اما خشکسالی و کم آبی در سال‌های گذشته و در نتیجه بیکاری و کاهش فرصت‌های شغلی در روستاهای مورد مطالعه باعث شده که اغلب روستاییان برخلاف میل باطنی خویش و صرفاً برای اشتغال و کسب درآمد مجبور به مهاجرت از روستاهای خویش شوند و عده‌ای از روستاییان مهاجر نیز پس از بهبود شرایط مالی به روستاها بازمی‌گردند. اغلب روستاییان مهاجرت را آخرین راه برای بهبود زندگی خویش می‌دانستند و معتقد بودند تا مجبور نشوند اقدام به مهاجرت نمی‌کنند اما مشکل مهاجرت زیاد روستاییان را باید در آنجا جستجو کرد که این روستاییان سخت‌کوش و با قناعت در سالیان گذشته به دلایلی که ذکر شد مجبور به مهاجرت می‌شوند

جدول ۶. ارزیابی روستاییان در مورد شاخص‌های مورد بررسی در سنجش میزان تمایل به مهاجرت

اسم روستا	تمایل به سکونت در شهر	تمایل به اشتغال در شهر	تمایل به سرمایه‌گذاری در شهر	تمایل به خرید مسکن در شهر	تمایل به ازدواج و تشکیل زندگی فرزندان در شهر	وجود آینده شغلی بهتر برای فرزندان در شهر	تمایل به سکونت فرزندان در شهر	لذت بودن بیشتر از زندگی در شهر	امکان کسب درآمد بیشتر در شهر	تشویق دوستان و آشنایان به زندگی در شهر	تمایل به خرید مسکن در شهر	تمایل به سرمایه‌گذاری در شهر	تمایل به اشتغال در شهر	تمایل به سکونت در شهر
کلاته حمید	۲/۱۳	۱/۸۹	۱/۶۲	۱/۶۳	۱/۴۴	۱/۴۴	۲/۳۳	۱/۳۳	۲/۳۳	۱/۷۸	۱/۷۸	۱/۸۹	۲/۱۱	۲/۱۱
ابراهیم بای	۲/۱۱	۲/۱۱	۱/۸۹	۱/۷۸	۱/۷۸	۲/۳۳	۲/۳۳	۲/۲۲	۱/۸۹	۱/۷۸	۱/۷۸	۱/۸۹	۲/۱۱	۲/۱۱
سیاه خوله	۱/۶۴	۱/۵	۱/۵	۱/۷۱	۱/۹۳	۱/۹۳	۱/۹۳	۲	۱/۹۳	۱/۹۳	۱/۷۱	۱/۵	۱/۵	۱/۶۴
کنده سوخته	۱/۸۹	۱/۴۴	۲/۴۴	۲/۱۱	۱/۶۷	۱/۶۷	۲/۶۷	۱/۵۶	۲/۶۷	۱/۶۷	۲/۱۱	۲/۴۴	۱/۴۴	۱/۸۹
گرماسی	۲/۶	۲/۶	۲/۴	۲/۲	۲/۳	۲/۳	۲/۴	۲/۲	۲/۴	۲/۳	۲/۲	۲/۴	۲/۴	۲/۶
کلاته باقی خان	۲/۲۷	۲/۲۷	۲/۲۷	۲/۳۳	۲/۴۷	۲/۴۷	۲/۵۲	۲/۶	۲/۶	۲/۴۷	۲/۳۳	۲/۲۷	۲/۲۷	۲/۲۷
نصرآباد	۱/۵۶	۱/۶۷	۲/۳۳	۱/۸۹	۲	۲	۲/۳۳	۲/۳۳	۲	۱/۸۹	۲/۳۳	۲/۳۳	۱/۶۷	۱/۵۶
ملوی علیا	۱/۹۳	۱/۹۳	۱/۶۷	۱/۶۷	۱/۹۳	۱/۹۳	۱/۵۳	۲	۱/۵۳	۱/۹۳	۱/۶۷	۱/۶۷	۱/۹۳	۱/۹۳
کاربزرگ حاجی پسند	۲	۳	۳/۲۳	۳/۰۹	۲	۲	۲/۰۷	۱/۹۲	۲/۰۷	۲	۳/۰۹	۳/۲۳	۳	۲
کلاته دهنو	۱/۴۴	۲/۷۸	۲/۳۳	۱/۴۴	۱/۱۱	۱/۱۱	۱/۳۸	۱/۲۲	۱/۳۸	۱/۱۱	۱/۴۴	۲/۳۳	۲/۷۸	۱/۴۴
سنگ آب	۲/۱	۲/۶	۲/۷	۲/۵	۲	۲	۲/۷	۱/۷	۲/۷	۲	۲/۵	۲/۷	۲/۶	۲/۱
سقرچشمه سفلی	۲/۸۹	۳/۵۶	۳/۳۳	۳/۱۱	۲/۶۷	۲/۶۷	۴/۱۱	۲/۱۱	۴/۱۱	۲/۶۷	۳/۱۱	۳/۳۳	۳/۵۶	۲/۸۹
کلاته صمد خان	۲/۲۱	۱/۶۴	۲/۱۴	۱/۵	۲	۲	۱/۷۹	۲	۱/۷۹	۲	۱/۵	۲/۱۴	۱/۶۴	۲/۲۱
پده موسی خان	۲	۱/۸۳	۱/۹۴	۲/۲۲	۲	۲	۲/۲۸	۱/۹۴	۲/۲۸	۲	۲/۲۲	۱/۹۴	۱/۸۳	۲
استای سفلی	۱/۹۴	۱/۹۴	۱/۹۴	۲	۱/۶۷	۱/۶۷	۱/۷۸	۱/۶۷	۱/۷۸	۱/۶۷	۲	۱/۹۴	۱/۹۴	۱/۹۴
گلوچشمه	۱/۶۷	۱/۴۴	۱/۴۴	۱/۷۸	۱/۵۶	۱/۵۶	۱/۶۷	۱/۲۲	۱/۶۷	۱/۵۶	۱/۷۸	۱/۴۴	۱/۴۴	۱/۶۷
چشمه انجیر	۱/۸۱	۱/۶۷	۱/۶۳	۱/۶۹	۱/۶۹	۱/۶۹	۱/۸۸	۱/۶۳	۱/۸۸	۱/۶۹	۱/۶۹	۱/۶۳	۱/۶۷	۱/۸۱

به منظور ارزیابی میزان تمایل خانوارهای ساکن به مهاجرت از روستاهای مرزی به تفکیک هر یک از شاخص‌ها، با توجه به مقیاس رتبه‌ای شاخص‌ها از آزمون کای اسکوتر استفاده شد.

جدول ۷. نتایج آزمون کای اسکوتر به منظور ارزیابی پاسخ خانوارهای مورد بررسی در زمینه تمایل به مهاجرت

تمایل به مهاجرت روستاییان	خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد	میانگین	آماره کای اسکوتر	سطح معنی داری
تمایل به سکونت در شهر	۴۱/۷	۳۴	۱۱/۷	۷/۳	۵/۳	۲	۱۱۴/۸	۰/۰۰
تمایل به اشتغال در شهر	۴۰/۳	۳۳/۸	۱۰	۱۲/۹	۳	۲/۰۴	۱۰۴/۹	۰/۰۰
تمایل به سرمایه‌گذاری در شهر (خرید زمین، مغازه و...)	۴۰	۲۹/۳	۱۲/۲	۱۵/۱	۳/۴	۲/۱۲	۸۶/۷	۰/۰۰
تمایل به خرید مسکن در شهر	۴۳/۸	۳۰/۵	۱۰/۳	۹/۹	۵/۴	۲/۰۲	۱۱۰/۵	۰/۰۰

۰/۰۰	۱۲۶/۵	۱/۹۰	۲	۶/۳	۱۶/۶	۳۰/۷	۴۴/۴	تشویق دوستان و آشنایان به زندگی در شهر
۰/۰۰	۸۷/۷	۲/۱۴	۹/۹	۵/۴	۱۳/۸	۳۱/۵	۳۹/۴	امکان کسب درآمد بیشتر در شهر
۰/۰۰	۱۳۷/۸	۱/۸۷	۲	۷/۳	۱۲/۷	۳۲/۷	۴۵/۴	لذت بردن بیشتر از زندگی در شهر
۰/۰۰	۱۴۳	۱/۸۸	۴/۴	۳/۹	۱۷	۲۵/۷	۴۹	تمایل به سکونت فرزندان در شهر
۰/۰۰	۸۲/۲	۲/۱۴	۶/۳	۹/۲	۱۸/۴	۲۴/۶	۴۱/۵	وجود آینده شغلی بهتر برای فرزندان در شهر
۰/۰۰	۱۹۴/۵	۱/۷۲	۲/۴	۴/۳	۷/۲	۳۵/۷	۵۰/۲	تمایل به ازدواج و تشکیل زندگی فرزندان در شهر

با توجه به سطح معنی داری به دست آمده (Sig. = 0.000) ارزیابی پاسخگویان در کلیه شاخص‌های تمایل به مهاجرت کم و بسیار کم است. به طوری که ۷۰/۹ درصد پاسخگویان، امکان کسب درآمد بیشتر در شهر را در حد کم و خیلی کم، ۷۵/۷ درصد، تمایل به سکونت در شهر را در حد کم و خیلی کم، ۷۴/۱ درصد، تمایل به اشتغال در شهر را در حد کم و خیلی کم، ۷۸/۱ درصد امکان لذت بیشتر از زندگی در شهر را در حد کم و خیلی کم، ۷۴/۷ درصد تمایل به سکونت فرزندان در شهر را در حد کم و خیلی کم، ۶۶/۱ درصد امکان کسب موفقیت شغلی در شهر نسبت به روستا را در حد کم و خیلی کم و ۸۵/۹ درصد تمایل به ازدواج فرزندان در شهر را در حد کم و خیلی کم ارزیابی نموده‌اند. در ادامه به منظور مقایسه میانگین میزان تمایل خانوارهای ساکن به مهاجرت از روستاهای مرزی، با عدد ۳ (میان نظری) از آزمون t تک نمونه ای استفاده شد. لازم به ذکر است که ضرایب چولگی و کشیدگی ($1.5 \leq |Ku| \& |SK| \leq 1.5$) نشان داد متغیر تمایل به مهاجرت دارای توزیع نرمال می‌باشد.

جدول ۸. نتایج آزمون t تک نمونه به منظور ارزیابی پاسخ خانوارهای مورد بررسی در زمینه تمایل به مهاجرت

Test Value = 3							
95% Confidence Interval of the Difference		Mean Difference	Sig. (2-tailed)	df	t	میانگین	شاخص‌های مورد بررسی در زمینه تمایل به مهاجرت روستاییان
Upper	Lower						
-۰/۹۰۲۳	-۱/۱۱۹۳	-۱/۰۱۰۷۸	۰/۰۰	۲۱۳	-۱۸/۳۶۷	۱/۹۸۹۲	تمایل به مهاجرت

با توجه به (Sig = 0.000 & T = -18.3) میانگین سازه "تمایل به مهاجرت" با ۱/۹۸ پایین‌تر از میانه نظری بوده و در طیف لیکرت در حد کم سنجش شده است. همان‌طور که از نتایج مشخص است اغلب روستاییان علاوه بر کمبود امکانات، کمبود اشتغال و سختی زندگی در روستاهای مرزی باز هم تمایلی به مهاجرت از روستاهای خویش ندارند. روستاییان در این مناطق اگر چه با سختی‌های زیادی در زندگی خود به خصوص در زمینه اقتصادی رو به رو هستند اما معتقدند که تمام این مسائل و مشکلات نمی‌تواند دلیل مناسبی برای مهاجرت خانوادگی به شهرها باشد زیرا سکونت در شهرها و حضور در بین افراد با فرهنگ‌های مختلف می‌تواند در تربیت فرزندان تأثیر گذاشته و اصولاً زندگی در شهر و شلوغی و مشکلات ناشی از آن برای روستاییانی که به محیط آرام روستا خو گرفته‌اند بسیار مشکل می‌باشد. و ترجیح می‌دهند که با درآمد کمتر در روستا و موطن خویش بمانند. اما مهمترین مسأله‌ای که در روستاهای مرزی مانع مهاجرت است، مذهب می‌باشد. ترکیب مذهبی روستاهای مرزی به نحوی است که بافت مذهبی (حدود ۹۵ درصد روستاییان) را اهل تسنن تشکیل می‌دهد. روستاییان ساکن روستاهای مرزی همواره در سطح شهرستان تربت جام به‌عنوان افرادی مذهبی و معتقد شناخته می‌شده‌اند. این افراد همواره سعی کرده‌اند از مهاجرت به شهرها و سایر نقاط پرهیز کنند زیرا شرایط زندگی در شهرها که اکثریت مردم را افراد با مذهب متفاوت (اهل تشیع) تشکیل داده‌اند برای روستاییانی که سختگیر در امور مذهبی می‌باشند بسیار مشکل و حتی می‌توان گفت غیرممکن می‌باشد و بسیاری از روستاییانی که در گذشته به شهرهای دیگر مهاجرت کرده بودند به دلیل مشکلات مذهبی و عدم علاقه به تربیت فرزندان در محیط مذهبی متفاوت (در شهرها) به روستاهای خویش بازگشته‌اند. این موضوع با مدل رفتاری مهاجرت قابل تبیین است.

اما علی‌رغم تمایل پائین روستاییان نسبت به مهاجرت به شهرها مشاهده می‌شود که نرخ رشد جمعیت در ۱۳ روستای مرزی منفی و در مجموع نرخ رشد جمعیت در روستاهای مرزی با ۲/۷- بسیار پایین‌تر از متوسط رشد جمعیت روستایی کل کشور در دهه ۹۵-۸۵ یعنی (۰/۶۸) است. با این‌که اغلب روستاییان به دلایلی که ذکر شد تمایلی به مهاجرت ندارند، اما خشکسالی و کم‌آبی در سال‌های گذشته و در نتیجه بیکاری و کاهش فرصت‌های شغلی در روستاهای مورد مطالعه (به واسطه کاهش شدید درآمد در زمینه کشاورزی و دامداری) باعث شده روستاییان برخلاف میل باطنی و صرفاً برای اشتغال و کسب درآمد مجبور به مهاجرت شوند. از این رو روستاییان ساکن در نواحی مرزی چاره‌ای جز مهاجرت نداشته و مهاجرت را به عنوان آخرین راهبرد معیشتی جهت بقا انتخاب می‌نمایند.

جدول ۸. نرخ رشد جمعیت روستاهای مرزی شهرستان تربت جام

نام روستا	جمعیت ۶۵	جمعیت ۷۵	جمعیت ۸۵	جمعیت ۹۵	نرخ رشد ۶۵-۷۵	نرخ رشد ۷۵-۸۵	نرخ رشد ۸۵-۹۵
ابراهیم بای	۱۳۵	۶۸	۸۱	۸۹	-۶/۶	۱/۸	-۰/۹
استای سفلی	۱۹۶	۳۱۸	۴۱۳	۳۱۰	۵	۲/۶	-۲/۸
پده موسی خان	۲۱۷	۳۲۷	۳۵۹	۲۷۲	۴/۲	-۰/۹	-۲/۷
چشمه انجیر	۲۲۵	۳۴۳	۳۴۱	۲۳۹	۴/۳	-۰/۱	-۳/۵
سیاه خوله	۲۰۹	۲۱۳	۳۹۰	۱۸۸	-۰/۲	۶/۲	-۷
کاریزک حاجی پسند	۲۰۳	۲۲۲	۲۳۴	۲۲۲	-۰/۹	۴/۲	-۴
کلاته باقی خان	۲۰۳	۲۰۴	۲۶۹	۲۱۷	۰	۲/۸	-۲/۱
کلاته حمید	۲۲۲	۱۸۷	۲۲۴	۱۲۶	-۱/۷	۱/۸	-۵/۶
کلاته دهنو	۱۵۳	۱۱۶	۱۵۱	۸۵	-۲/۷	۲/۷	-۵/۶
کلاته صمدخان	۲۲۰	۲۳۲	۳۰۲	۲۴۲	-۰/۵	۲/۷	-۲/۲
کنده سوخته	۷۰	۸۹	۹۳	۷۹	۲/۴	-۰/۴	-۱/۶
گرماسی	۸۵	۹۷	۱۱۷	۱۰۴	۰	۱/۹	-۱/۲
نصرا باد	۷۹	۹۷	۹۱	۱۳۲	۲/۱	-۰/۶	۳/۸
ملوی علیا	۲۲۱	۲۸۴	۳۱۰	۳۲۵	۲/۵	-۰/۹	-۰/۵
سقرچشمه سفلی	۸۱	۷۸	۹۳	۱۱۲	-۰/۴	۱/۸	۱/۹
سنگ اب	۶۰	۱۶۸	۱۷۶	۱۵۴	۱۰/۸	-۰/۵	-۱/۳
گاوچشمه	۱۰۰	۲۳	۱۲۷	۴۷	-۱۳/۷	۱۸/۶	-۹/۵
روستاهای مرزی	۲۶۹۱	۳۰۶۶	۳۸۷۱	۲۹۴۳	۱/۳۱	۲/۳۶	-۲/۷

در ادامه به بررسی رابطه بین ارزیابی پاسخگویان در مورد تمایل به مهاجرت با ویژگی‌های فردی آنها پرداخته شد. در ابتدا میانگین تمایل به مهاجرت بر حسب متغیرهای جنسیت و وضعیت تأهل به کمک آزمون t با دو نمونه مستقل مقایسه شد. مطابق جدول (۹) میانگین تمایل به مهاجرت برای مردان و زنان روستایی به ترتیب ۱/۹۹ و ۱/۹۳ می‌باشد. اما براساس سطح معناداری (۰/۳۷۳) این تفاوت از لحاظ آماری معنادار نمی‌باشد. همچنین میانگین تمایل به مهاجرت بین مجردان و متأهلان به ترتیب ۱/۸۵ و ۱/۹۸ می‌باشد. اما با توجه به سطح معناداری (۰/۷۶۹) تفاوت میانگین از لحاظ آماری معنادار نمی‌باشد.

جدول ۹. تفاوت میانگین تمایل به مهاجرت پاسخگویان بر حسب جنسیت و وضعیت تأهل

متغیر مستقل	گزینه‌ها	میانگین	انحراف معیار	مقدار آزمون T	سطح معناداری
جنسیت	مرد	۱/۹۹	-۰/۸۴۱	-۰/۴۱۴	۰/۳۷۳
	زن	۱/۹۳	-۰/۸۳۰		
وضعیت تأهل	مجرد	۱/۸۵	-۰/۷۹۸	-۰/۴۵۸	۰/۷۶۹
	متأهل	۱/۹۸	-۰/۸۴۰		

همچنین به منظور بررسی رابطه بین برخی متغیرهای فردی و عمومی با متغیر وابسته یعنی تمایل به مهاجرت در بین خانوارهای روستایی از ضریب همبستگی پیرسون استفاده گردید. مطابق جدول ۱۰ بجز سن و میزان تمایل به مهاجرت که رابطه معکوسی با شدت ۰/۱۴- وجود دارد (Sig = 0.04) در مورد سایر متغیرها رابطه معناداری مشاهده نشد. در واقع با توجه به سطح معناداری، بین دو متغیر تعداد سال‌های تحصیل و تمایل به مهاجرت (۰/۴۰۵)، و افراد خانوار با تمایل به مهاجرت (۰/۵۷۰) و تعداد افراد شاغل خانوار و تمایل به مهاجرت (۰/۵۰۲) و بین تعداد افراد باسواد و تمایل به مهاجرت (۰/۵۱۳) و تعداد افراد دارای تحصیلات دانشگاهی و تمایل به مهاجرت رابطه معناداری مشاهده نشد.

جدول ۱۰. همبستگی پیرسون میان ویژگی‌های عمومی و حرفه‌ای اعضای نمونه و متغیر تمایل به مهاجرت

متغیر اول	متغیر دوم	ضریب همبستگی	سطح معناداری
سن	تمایل به مهاجرت	-۰/۱۴۴	۰/۰۴۶
تعداد سال‌های تحصیل	تمایل به مهاجرت	-۰/۰۶۱	۰/۴۰۵
تعداد افراد خانوار	تمایل به مهاجرت	-۰/۰۴۱	۰/۵۷۰
تعداد شاغل خانوار	تمایل به مهاجرت	-۰/۰۴۸	۰/۵۰۲
تعداد افراد باسواد	تمایل به مهاجرت	-۰/۰۴۷	۰/۵۱۳
تعداد تحصیلات دانشگاهی	تمایل به مهاجرت	-۰/۰۲۵	۰/۷۲۵

سطح معناداری کمتر یا مساوی ۰/۰۵

نتیجه‌گیری

روستاهای نواحی مرزی به دلیل دورافتادگی، اقتصاد تک محصولی (اکثراً متکی به کشاورزی و دامداری)، بیکاری، فقر، نبود امنیت کافی، کمبود خدمات و امکانات و غیره به شدت آسیب‌پذیر می‌باشند. روستاهایی که برای امرار و معاش خود به کشاورزی و دامداری تکیه داشته و در انزوای جغرافیایی به سر می‌برند، با کوچکترین تکانه‌های بیرونی از جمله خشکسالی و غیره در معرض تنگناهای معیشتی شدیدی قرار گرفته و راهی جز مهاجرت برای مبارزه و بهبود شرایط زندگی خود نمی‌بینند. لذا گفته می‌شود سکونتگاه‌های مرزی کشور هم‌زمان از بار فشار دوگانه‌ی توسعه‌نیافتگی و حاشیه‌ای بودن در رنج‌اند؛ به‌گونه‌ای که مسئله‌ی اصلی در برخی از این مناطق تلاش برای بقاست. روستاییان ساکن مرز که طی سالیان متمادی نقش دیده‌بان مرزی را عهده‌دار بوده‌اند و سد محکمی در مقابل نفوذ اشراک و قاچاقچیان به درون کشور محسوب شده‌اند و همواره جمعیتی تولیدکننده بوده‌اند، با مهاجرت به شهرها به دلیل ضعف اقتصادی در حاشیه شهرها سکونت گزیده و به دلیل نبود تخصص کافی در مشاغل شهری به مشاغل حاشیه‌ای و کاذب و کم درآمد روی می‌آورند. در واقع این جمعیت تولیدکننده روستایی که حافظ امنیت مرزی بوده‌اند در شهرها به جمعیتی مصرف‌کننده تبدیل می‌شوند. همچنین با مهاجرت روستاییان ساکن مرز و تخلیه سکونتگاه‌های مرزی، امکانات و خدماتی و برنامه‌هایی که توسط دولت در روستاها اجرا شده نیز بلااستفاده می‌شود و دولت مجبور می‌شود منابع مالی بیشتری برای تأمین امنیت مرزها هزینه کند. با توجه به اهمیت موضوع، مطالعه حاضر به سنجش میزان تمایل روستاییان اهل تسنن ساکن در ده کیلومتری مرز ایران و افغانستان در شهرستان تربت جام پرداخت. در این مطالعه میزان تمایل به مهاجرت به کمک ۱۰ شاخص کمی گردید. نتایج حاصل از آزمون t تک نشان داد که میانگین سازه "تمایل به مهاجرت" با ۱/۹۸ پایین‌تر از میانه نظری یعنی عدد ۳ بوده و در طیف لیکرت در حد کم سنجش شده است. همان‌طور که از نتایج مشخص است اغلب روستاییان علی‌رغم کمبود امکانات، کمبود فرصت‌های شغلی و سختی زندگی در روستاهای مرزی، تمایلی به مهاجرت از روستاهای خویش ندارند. مهمترین دلیل این امر دوگانگی اجتماعی بین مبداء و مقصد مهاجرت به لحاظ مذهبی است. زیرا حدود ۹۵ درصد روستاییان در روستاهای مرزی اهل تسنن هستند و همواره سعی کرده‌اند از مهاجرت به شهرها و سایر نقاط پرهیز کنند زیرا شرایط زندگی در شهرها که اکثریت اهل تشیع هستند برای روستاییانی که سختگیر در امور مذهبی می‌باشند، بسیار مشکل و حتی می‌توان گفت غیرممکن می‌باشد و بسیاری از روستاییانی که در گذشته به شهرهای دیگر مهاجرت کرده بودند به دلیل مشکلات مذهبی به روستاهای خویش بازگشته‌اند، این موضوع با مدل رفتاری مهاجرت قابل تبیین است. در این مدل نگرش مهاجران (که متأثر از ارزش‌های اجتماعی و نیز نقش سازمان‌های اجتماعی در رفتارهای مهاجرتی من جمله تمایل به مهاجرت است) مورد تأکید قرار می‌گیرد.

درحال حاضر عموماً سیاست غالبی که دولت در جهت ماندگاری جمعیت در مرزها و به تبع آن روستاهای مرزی دنبال کرده، ارائه امکانات زیربنایی از جمله آب و برق و گاز و امثالهم بوده^۱ و کمتر به اقتصاد و معیشت این روستاها توجه شده است (Zarghani, Bakhshi-Shadmehri, 2014: 2). وضعیت نه چندان مطلوب کشاورزی و دامداری به عنوان دو شاخصه مهم اقتصادی در مناطق مرزی و وجود بیکاری از یک طرف و تخلیه این مناطق و خالی از سکنه شدن مرزهای کشور از طرف دیگر باعث ایجاد مشکلاتی برای منطقه و کشور گردیده است. بررسی نرخ رشد جمعیت ۱۷ روستای مرزی واقع در ۱۰ کیلومتری مرز حاکی از نرخ رشد ۲/۷- است که نسبت به نرخ رشد شهرستان تربت جام با ۱/۱۲ و استان خراسان رضوی با ۱/۴۱ و کشور با ۱/۲۶ در همین مقطع زمانی بسیار پائین بوده و حاکی از مهاجرت فرستی روستاهای مرزی علی‌رغم تمایل پائین به مهاجرت است. مطالعات میدانی نشان داد. مهاجرت راهبردی معیشتی است که از سوی خانوارها، برای غلبه بر محدودیت‌های توسعه از قبیل از بین رفتن بازارها، بیکاری، خدمات ناکافی دولت و کاهش خطرهای درآمدی و خشکسالی، برای حفظ بقا صورت می‌گیرد. در واقع مهاجرت در نواحی مرزی یک رفتار تصادفی نیست، بلکه پاسخی برای رفع محرومیت‌هایی محسوب می‌شود که بقای خانوار را با خطر مواجه می‌سازد. اما باید توجه کرد صرف وجود برخی از محرومیت‌ها موجب مهاجرت نمی‌شود، گاهی هدف‌هایی که با ارزش‌ترین (حفظ مذهب) بیش از محرومیت از هدف‌هایی که ارزش کمتری دارند (بهبود کیفیت زندگی) در تصمیم به مهاجرت مؤثرند و تنها محرومیت‌هایی که بقای خانوار را به مخاطره می‌اندازد موجب مهاجرت خواهد شد.

۱. امری که در روستاهای مرزی شهرستان تربت جام در ضعیف‌ترین شکل خود محقق گردیده است.

از آنجا که جمعیت مناطق مرزی ذخیره گاه استراتژیک محسوب گردیده و از نظر حفظ امنیت و تمامیت ارضی کشور اهمیت زیادی دارد، تحقق "معیشت پایدار" از طریق افزایش فرصت‌های اشتغال و درآمد در این نواحی به منظور افزایش ماندگاری جمعیت ضرورتی اجتناب ناپذیر است. در این راستا پیشنهادات زیر ارائه می‌شود:

- افزایش تنوع منابع درآمدی و سطح درآمد روستاییان در روستاهای مرزی
- افزایش فرصت‌های شغلی غیرزراعی مناسب و درآمدزا در روستاهای مرزی (صنایع دستی، گردشگری و ...)
- ایجاد بازارچه مرزی در مرز تربت جام و افغانستان
- افزایش برخورداری از امکانات و خدمات مناسب در روستاهای مرزی

تقدیر و تشکر

این مقاله مستخرج از پایان نامه کارشناسی ارشد رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی بوده که در دانشگاه فردوسی مشهد از آن دفاع شده است.

منابع

- اسماعیل‌زاده، عبدالسلام. (۱۳۹۰). مرزها و امنیت جامعه، مشکلات مناطق مرزی و راه حل آن. *مجله انتظامی استان کردستان*، ۱(۴)، ۵۰-۲۳.
- آقایاری هیر، محسن؛ کریم‌زاده، حسین و خالقی، عقیل. (۱۳۹۷). تحلیل عوامل مؤثر در تصمیم‌گیری به مهاجرت روستاییان در قلمرو جغرافیای رفتاری (مورد مطالعه: دهستان سینا، شهرستان ورزقان). *فصلنامه پژوهش‌های روستایی*، ۹(۱)، ۵۷-۴۲.
- بروکی میلان، عادل و عینالی، جمشید. (۱۳۹۵). تحلیل عوامل مؤثر بر مهاجرت روستاهای مرزی (مطالعه موردی: روستاهای مرزی دهستان چالدران جنوبی). *فصلنامه علوم و فنون مرزی*، ۷(۴)، ۸۳-۶۳.
- پرگاری، صالح؛ یوسفی‌فر، شهرام و ریاحی، اعظم. (۱۳۹۵). تأثیر عوامل اجتماعی و فرهنگی مذهبی در مهاجرت بلوچ‌ها از زاهدان به آن سوی مرز(در دوره‌ی پهلوی اول)، *تحقیقات تاریخ اجتماعی*. پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ۶(۲)، ۶۰-۴۱.
- جمعه پور، محمود. (۱۳۹۴). *مقدمه‌ای بر برنامه‌ریزی توسعه روستایی، دیدگاه‌ها و روش‌ها*. تهران، انتشارات سمت.
- خطیر، اشکان؛ رضائی‌مقدم، کورش و زمانی، غلامحسین. (۱۳۹۵). عوامل مؤثر بر نیت مهاجرت جوانان روستایی عضو و غیرعضو تعاونی‌های کشاورزی شهرستان مرودشت. *مجله علوم و ترویج و آموزش کشاورزی ایران*، ۱۲(۲)، ۳۵-۱۹.
- رستمعلی‌زاده، ولی‌اله. (۱۳۹۶). جاذبه و دافعه‌ی روستایی و تأثیر آن بر ماندگاری یا تمایل به مهاجرت در میان جوانان روستایی شهرستان‌های هشت‌رود و اسکو، *فصلنامه توسعه محلی روستایی شهری*، ۹(۱۶)، ۱۴۵-۱۷۰.
- زاهد زاهدانی، سعید. (۱۳۷۳). *مهاجرت و توزیع جمعیت در ایران ۱۳۵۵-۱۳۶۵*. مجموعه مقالات سمینار جامعه‌شناسی توسعه، جلد دوم، تهران: انتشارات سمت.
- زرقانی، سیدهدادی و بخشی شادمهری، فاطمه. (۱۳۹۳). تحلیل فرصت‌ها و چالش‌های روستاهای مرزی در امنیت مرزهای استان خراسان رضوی با مدل SWOT. *همایش ملی مرزن‌شنی، توسعه پایدار و فرصت‌های سرمایه‌گذاری*، ۱-۱۶.
- زرقانی، سیدهدادی و موسوی، زهرا. (۱۳۹۲). مهاجرت‌های بین‌المللی و امنیت ملی. *فصلنامه مطالعات راهبردی*، ۱۶(۵۹)، ۲۶-۷.
- زرقانی، هادی؛ حسینی، مصطفی؛ قنبری، محمد و قیاسی، محمدحسین. (۱۳۹۵). بررسی و تحلیل الگوی مهاجرت در استان خراسان رضوی. *فصلنامه علمی ترویجی مطالعات فرهنگی-اجتماعی خراسان*، ۱۱(۲)، ۱۰۵-۷۷.
- سلمانی، محمد؛ رضوانی، محمدرضا؛ پورطاهری، مهدی و ویسی، فرزاد. (۱۳۹۰). نقش مهاجرت فصلی نیروی کار در معیشت خانوارهای روستایی (مطالعه‌ی موردی: شهرستان سروآباد-استان کردستان). *فصلنامه پژوهش‌های جغرافیای انسانی*، ۷۷، ۱۲۷-۱۱۱.
- طاهرخانی، مهدی. (۱۳۸۱). بازشناسی عوامل مؤثر در مهاجرت‌های روستاشهری با تأکید بر مهاجرت جوانان روستایی استان قزوین. *فصلنامه مدرس*، ۶(۲)، ۶۰-۴۱.
- قاسمی اردهائی، علی. (۱۳۸۵). بررسی علل مهاجرت روستاییان به شهرها در ایران با فراتحلیل پایان‌نامه‌های تحصیلی (مقطع زمانی ۱۳۵۹-۸۳). *فصلنامه روستا و توسعه*، ۹(۱)، ۸۰-۵۱.
- قاسمی‌نژاد، حسین؛ سرداریان، صفورا و جاجرمی، حسن. (۱۳۹۳). تأثیر آمایش سرزمین روستاهای واقع در مناطق مرزی کشور در برنامه‌ریزی توسعه‌ای. *همایش ملی توسعه پایدار در افق ۱۴۰۴*، شرکت توسعه سازان گردشگری اصفهان، ۱۰-۱.

- قدمگاهی، مرضیه بیگم؛ وطن پرست، غلامرضا و پیشگاهی فرد، زهرا. (۱۳۸۹). مقایسه اثرپذیری مناطق مرزی و مرکزی کشور از مواد مخدر و تأثیر آن بر اقتصاد خانوار (مطالعه موردی: تایباد و تهران). *فصلنامه پژوهشی جغرافیای انسانی*، ۲(۴)، ۱۱۹-۱۳۲.
- قدیری معصوم، مجتبی و جهان محمدی فیروز، غلامرضا. (۱۳۸۷). نقش برنامه‌های عمرانی پیش از انقلاب در مهاجرت‌های روستا-شهری کشور (با تأکید بر اهمیت درآمدهای نفتی). *فصلنامه پژوهش‌های جغرافیایی*، ۶۳، ۸۰-۶۷.
- مرکز آمار ایران (۱۳۹۰). *سالنامه آماری استان خراسان رضوی*. <https://www.amar.org.ir>.
- مرکز آمار ایران (۱۳۹۵). *نتایج عمومی سرشماری عمومی نفوس و مسکن*. www.amar.org.
- مرکز ملی خشکسالی و مدیریت بحران، (۱۳۹۷). سازمان هواشناسی کشور. <http://ndwmc.irimo.ir>.
- موسوی، میرنجف و رحیمی، مارال. (۱۳۹۶). تبیین نقش اسکان جمعیت در تحقق توسعه‌ی پایدار مناطق مرزی (مطالعه‌ی موردی: استان آذربایجان شرقی). *فصلنامه اطلاعات جغرافیایی (سپهر)*، ۲۶(۱۰۱)، ۲۳-۵.
- موسوی، میرنجف؛ ویسپان، محمد و خلیفی‌پور، حکیمه. (۱۳۹۵). اولویت‌بندی راهبردهای امنیت پایدار در آمایش مناطق مرزی؛ مطالعه موردی: استان کردستان. *مجله پژوهش‌های جغرافیایی سیاسی*، ۱(۲)، ۷۷-۵۵.
- میرزاصطفی، سیدمهدی و قاسمی، پروانه. (۱۳۹۲). عوامل مؤثر بر مهاجرت‌های استانی با استفاده از مدل جاذبه. *فصلنامه سیاست‌های مالی و اقتصادی*، ۱(۳)، ۷۱-۹۶.
- میرلطفی، محمودرضا؛ بندانی، میثم؛ شهرکی، سعیده و بردبارگلو، اعظم. (۱۳۹۴). بررسی تأثیر روانی مهاجرت بر ناپایداری اجتماعی-اقتصادی مناطق روستایی (مطالعه موردی: منطقه سیستان). *فصلنامه روستا و توسعه*، ۱۸(۳)، ۶۴-۴۷.
- ویسی، فرزاد؛ قربانی، محمدصدیق و داستوار، عدنان. (۱۳۹۶). تحلیل اثر بازچاه‌های مرزی بر معیشت پایدار پس‌کرانه‌های روستایی (مورد مطالعه: بخش خامیرآباد شهرستان مریوان). *فصلنامه پژوهش‌های روستایی*، ۱(۳)، ۵۳۵-۵۱۸.
- Anssi Paasi. (1996). *Territories, boundaries, and consciousness: The changing geographies of the Finnish-Russian boundary* (Vol. 1). Wiley.
- Collins, F. L. (2018). Desire as a theory for migration studies: temporality, assemblage and becoming in the narratives of migrants. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 44(6), 964-980.
- Dandy, J., Horwitz, P., Campbell, R., Drake, D., & Leviston, Z. (2019). Leaving home: place attachment and decisions to move in the face of environmental change. *Regional Environmental Change*, 1-6.
- Esipova, N., Srinivasan, R., & Ray, J. (2016). Global desires to migrate. *Adjusting to a World in Motion: Trends in Global Migration and Migration Policy*, 21-57.
- Francis, R. D. (2022). Movin' On Up? The Role of Growing Up Rural in Shaping Why Working-Class Men Do—and Don't—Seek to Improve Their Labor-Market Prospects. RSF: The Russell Sage Foundation. *Journal of the Social Sciences*, 8(4), 68-86.
- Husa, A., & Morse, C. E. (2022). Rurality as a key factor for place attachment in the great plains. *Geographical Review*, 112(1), 27-45.
- Manchin, M., & Orazbayev, S. (2018). Social networks and the intention to migrate. *World Development*, 109, 360-374.
- Méndez, L. (2017). So dissatisfied to leave? The role of perceptions, expectations and beliefs on youths' intention to migrate (No. 17-12).
- Naufal, G., & Malit Jr, F. (2018). Exploitation and the Decision to Migrate: The Role of Abuse and Unfavorable Working Conditions in Filipina Domestic Workers' Desire to Return Abroad.
- Passi, A. (1996). *Territories, Boundaries, and Consciousness: The Changing Geographies of the Finnish-Russian Border*. John Wiley & Sons Ltd, Chic ester.
- Sirkeci, I., & Esipova, N. (2013). Turkish migration in Europe and desire to migrate to and from Turkey. *Border Crossing*, 3(1), 1-13.

How to cite this article:

Ramzani, F., & Ghasemi, M. (2024). Measuring the Willingness to Immigrate in Rural Households in the Eastern Frontier Regions (Case Study: Torbat-e Jam County). *Journal of Studies of Human Settlements Planning*, 18(4), 85-98.

ارجاع به این مقاله:

رمزانی، فرزاد و قاسمی، مریم. (۱۴۰۲). سنجش میزان تمایل به مهاجرت درخانوارهای روستایی نواحی مرزی شرق کشور (مطالعه موردی: شهرستان تربت جام). *فصلنامه مطالعات برنامه‌ریزی سکونتگاه‌های انسانی*، ۱۸(۴)، ۸۵-۹۸.